

Katarzyna Jarnutowska

NAZWISKO MAŁŻONKÓW. ZAGADNIENIA PRAKTYCZNE

Uwagi wstępne: pojęcie nazwiska

„Nazwisko towarzyszy człowiekowi od chwili jego urodzenia aż do śmierci”¹, zatem jest integralnie i nierozdzielnie związane z każdym z nas. Pozwala na zidentyfikowanie osoby zarówno w sferze oficjalnej jak i społecznej – w kontaktach między ludzkich. Biorąc pod uwagę pierwszą funkcję można stwierdzić że nazwisko jest konstytutywnym elementem składowym wszelkich przedsięwzięć prawnych i faktycznych adresowanych do konkretnego człowieka². Znajomość nazwiska pozwala określić pochodzenie człowieka, jak również ustalić jego przynależność do określonej rodziny. „Służy z jednej strony identyfikacji czy indywidualizacji w obrocie prawnym, a z drugiej pełni ważką rolę psychiczną i społeczną, stanowiąc dla noszącej jej osoby element samookreślenia, nośnik godności osobistej, instrument samo-definiowania swojej tożsamości”³.

W literaturze znajdujemy wiele wyjaśnień tego słowa, między innymi takie, jak, „językowe oznaczenie indywidualnej osoby odróżniające ją od innych ludzi”⁴, „uosobienie jednostki na zewnątrz w stosunku do innych grup rodzinnych”⁵. Zgodnie ze słownikiem języka polskiego „nazwisko to druga, występująca po imieniu, nazwa własna służąca do identyfikacji człowieka. Jest ona dziedziczona po ojcu przez dziecko i obejmuje także żonę, jest zatem wspólne całej rodzinie”⁶. Słownik języka polskiego PWN dodaje, że jest to „nazwa rodowa, wspólna całej rodzinie”⁷. W polskim porządku prawnym nie istnieje wyjaśnienie słowa „nazwisko”. W nauce prawa stosuje się często definicję sformułowaną przez A. Banacha, według którego „nazwisko to formalna, zewnętrzna, trwała cecha człowieka, która w połączeniu z imieniem oznacza identyczność, tożsamość, istotną część składową jego stanu cywilnego”⁸.

Pojęcie to możemy również wyjaśniać poprzez wskazanie zasad prawnych, które regulują kwestię nazwisk. Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego człowiek jest osobą fizyczną, elementem służącym indywidualizacji poszczególnych jednostek jest jej nazwisko. Na podstawie art. 23 kodeksu cywilnego uznajemy nazwisko za dobro osobiste. Wynika z tego, że posiadanie nazwiska jest elementem obowiązkowym, nikt nie może istnieć w społeczeństwie bez nazwiska. Jak zauważył S. Grzybowski: „każdemu obywatelowi przysługuje uprawnienie do nadania mu imienia i nazwiska, a nawet posiadanie go stanowi jego obowiązek ze względu na indywidualizację danej osoby”⁹. W prawie publicznym służy do celów *stricte* porządkowych np. używane jest w dowodach osobistych, paszportach lub innych dokumentach.

Ustalenie, jakie nazwisko należy do danej osoby, następuje na podstawie aktu urodzenia. W świetle art. 88 KRO, jeżeli istnieje domniemanie, że dziecko pochodzi ze związku małżeńskiego przyjmuje nazwisko będące nazwiskiem wspólnym obojga małżonków¹⁰. Zachodzi ono wtedy, gdy dziecko urodziło się w trakcie trwania związku małżeńskiego, lub przed upływem 300 dni od momentu jego ustania bądź unieważnienia. Jeżeli rodzice posiadają różne nazwiska, dziecko będzie nosiło te, które zostanie wskazane przez nich. Możliwe są trzy opcje: będzie to nazwisko ojca, matki, albo nazwisko powstałe z połączenia ich nazwisk.

Wybór nazwiska

Co do zasady każdy ma prawo do zmiany nazwiska. Można tego dokonać w trybie administracyjnoprawnym, który został określony w ustawie z dnia 17 października 2008r. o zmianie imienia i nazwiska. W niniejszych rozważaniach zostanie omówiona zmiana nazwiska w sytuacji zawarcia związku małżeńskiego. To jedna z kilku możliwości przewidzianych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, na podstawie których ustala się brzmienie nazwiska. Do innych

¹ T. Kisała, *Nasze nazwiska*, Warszawa 1996, s. 25.

² J. Boć, *Obywatel jako podmiot praw i obowiązków osobowych* [w]: *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, wyd. XII poprawione, Kolonia Limitet 2007, s. 446-447.

³ P. Wypych, *Prawo właściwe do nabycia i zmiany nazwiska* [w]: *Prawo rodzinne w Polsce i Europie. Zagadnienia wybrane*, red. P. Kasprzyk, Lublin 2005, s. 46.

⁴ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1996, s. 144.

⁵ P. Dąbkowski, *Księga alfabetyczna dawnego prawa prywatnego polskiego*, Lwów 1932, s. 377.

⁶ *Słownik języka polskiego*, t. 2, L-Ni, red. M. Szymczak, Warszawa 1988, s. 308.

⁷ *Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, Warszawa 2002, s.729.

⁸ A. Banach, *Nowe prawo o zmianie i ustalaniu imion i nazwisk*, Kraków 1946, s. 13.

⁹ S. Grzybowski [w]: *System prawa cywilnego*, t. I, red M. Safian, Warszawa, 2012, s. 330.

¹⁰ Ustawa z dn. 25 lutego 1964, Kodeks Rodzinny i opiekuńczy, (Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59 ze zm.).

zdarzeń o charakterze rodzinno-prawnym powodujących zmianę nazwiska zaliczamy: unieważnienie małżeństwa, rozwód, uznanie ojcostwa czy przysposobienie.

Początkowo w polskim porządku prawnym obserwowaliśmy recepcję przepisów prawa rzymskiego. W Polsce tradycja i obyczaj wskazują na to, by kobieta, wychodząc za męża, przyjmowała nazwisko męża. Aktualnie jednak zasady zmierzają w kierunku osiągnięcia stanu równouprawnienia obojga nupturientów.

Ustawodawca przewiduje różne możliwości w tym zakresie, stawiając przy tym małżonków w obliczu konieczności dokonania jeszcze jednego wyboru. Art. 25 KRO reguluje kwestię nazwiska nupturientów. Określa, że na nazwisko które przyjmuje małżonek wpływ ma złożone przez niego oświadczenie. Podczas obowiązywania poprzedniej ustawy¹¹ brak oświadczenia był równoznaczny z przyjęciem przez żonę nazwiska małżonka. Obecnie niezłożenie takiego oświadczenia wywołuje inny skutek, mianowicie każdy z nupturientów pozostaje przy swoim dotychczasowym nazwisku. Nie wyklucza to możliwości złożenia oświadczenia o pozostawianiu przy swoim nazwisku. Powinno być złożone przez oboje nupturientów, przepisy nie przewidują jednak formy składania oświadczeń. Regulację taką odnajdujemy w art. 62 ust. 2 PASC¹², który określa wymóg utrwalonej na piśmie treści oświadczeń¹³. Może zostać złożone tuż po zawarciu małżeństwa, lub przed sporządzeniem przez kierownika urzędu stanu cywilnego zaświadczenia określającego brak okoliczności, które wyłączały by możliwość zawarcia małżeństwa. „Po zawarciu związku małżeńskiego i sporządzeniu aktu małżeństwa prawo wyboru nazwisk wygasa. Niedopełnienie przez kierownika urzędu stanu cywilnego obowiązku poinformowania o możliwości złożenia oświadczenia co do zmiany nazwiska i niezłożenie tych oświadczeń nie uzasadnia „przywrócenia terminu do ich złożenia”¹⁴. Należy dodać, że obywatel polski, który zawiera związek małżeński poza granicami kraju, i który nie złożył oświadczenia o nazwisku, może dokonać tego podczas składania wniosku o wpisanie aktu małżeństwa do polskiej księgi małżeństw. W sytuacji gdy obywatele polski zawierają małżeństwo przed konsulem, wówczas do obowiązków konsula należy przyjęcie oświadczenia o nazwisku małżonków¹⁵.

Co do charakteru prawnego omawianych oświadczeń nie ma wśród przedstawicieli doktryny jednoznacznego stanowiska. Zielonacki określa oświadczenie nupturientów jest czynnością rodzinno prawną, różną od czynności normowanych przepisami prawa cywilnego. Wskazał również, że oświadczenie to nie spełnia wymogów dotyczących oświadczeń woli w rozumieniu Kodeksu Cywilnego¹⁶. Innego zdania jest A. Piątowski, uważa on, że można zakwalifikować oświadczenie małżonków jako oświadczenie woli, bowiem nierozzerwalnie wiąże się, z składanym wcześniej oświadczeniem o zawarciu związku małżeńskiego¹⁷. Głównie przez te dwa aspekty nie podlega ono przepisom ogólnym prawa cywilnego.

W art. 25 § 3 przyjęto zasadę „pozytywnego” wyrażania woli zmiany nazwiska, wobec czego w razie niezłożenia oświadczenia w sprawie nazwiska każdy z małżonków zachowuje swoje dotychczasowe nazwisko. Jak wskazuje T. Smyczyński „wspólne nazwisko członków rodziny jest ‘szyldem’ tej wspólnoty i w jakimś stopniu świadczy o przynależności do jakiejś rodziny”¹⁸. Takie rozwiązanie ma na celu silniejsze podkreślenie jedności jaką tworzą małżonkowie. Jest to możliwe dzięki racjonalnej decyzji małżonków.

Oświadczenie o wyborze nazwiska przewiduje kilka wariantów:

- Małżonkowie noszą wspólne nazwisko, które jest dotychczasowym nazwiskiem rodowym męża;
- Małżonkowie noszą wspólne nazwisko, które jest jednocześnie nazwiskiem rodowym żony;
- Oboje małżonkowie pozostaje przy swoim nazwisku rodowym;
- Małżonkowie noszą wspólne nazwisko składające się z dwóch członów, powstałych w wyniku połączenia nazwisk obu nupturientów;
- Mąż pozostaje przy swoim nazwisku rodowym, zaś żona posiada nazwisko dwuczłonowe (nazwisko rodowe połączone z nazwiskiem nupturienta);
- Żona nosi swoje rodowe nazwisko, natomiast mąż ma nazwisko dwuczłonowe (nazwisko rodowe połączone z nazwiskiem rodowym żony).

Generalnie każdy z małżonków może pozostać przy nazwisku rodowym, lub połączyć swoje nazwisko z nazwiskiem swojego małżonka, dzieje się to poprzez dołączenie do nazwiska dotychczasowego nazwiska małżonka.

¹¹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny, (Dz. U. 1950 nr 34 poz. 308. uchylony).

¹² Ustawa prawo o aktach stanu cywilnego, (PASC) z dnia 28 listopada 2014 r., (Dz. U. 2014 poz. 174, ze zm.).

¹³ A. Czajkowska, E. Pachniewski, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory dokumentów i pism*, Warszawa 2002, s. 174.

¹⁴ J. Litwin, *Zmiany w dziedzinie zawierania małżeństw i rejestracji stanu cywilnego jakie przynosi kodeks rodzinny i opiekuńczy*, "Nowe Prawo" 7-8 (1964), s. 717.

¹⁵ Zob. art. 26 ust 1 pkt. 1 ustawy z dn. 13 lutego 1984 o funkcjach konsułów Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz. U. z 2002 r. nr 215, poz. 1832 ze zm.).

¹⁶ A. Zielonacki, *Nazwisko a zawarcie małżeństwa*, "Państwo i Prawo" 3 (1983), s. 61.

¹⁷ *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. Piątowski, s. 249-250.

¹⁸ *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System prawa prywatnego*, tom 11, red. T. Smyczyński, Warszawa, 2014, s. 224.

Ustawodawca przewiduje ograniczenie, bowiem tak powstałe nazwisko może składać się maksymalnie z dwóch członów.

Przedstawiciele doktryny wskazują na wątpliwości dotyczące kolejności dodawanych nazwisk. J. Litwin prezentował trzy rozwiązania tego problemu:

- rozwiązanie czasowe: na pierwszym miejscu nazwisko dotychczasowe, a na drugim nazwisko nabyte później (nazwisko nupturienta);
- rozwiązanie ustalone przez małżonków: zainteresowani sami wskazują kolejność dołączonego nazwiska. Dokonują tego przy składaniu oświadczenia przed urzędnikiem stanu cywilnego;
- rozwiązanie poprawne fonetycznie: stosuje się przy dużej różnicy w długości nazwisk, wówczas nazwisko krótkie wysuwa się na przód nazwiska złożonego¹⁹.

Inne opcje wskazujące kolejność nazwisk:

- rozwiązanie tradycyjnego poczucia językowego: stanowi, że człon w postaci przymiotnika posiadający końcówkę rodzajową adekwatną do płci małżonka powinien stanowić człon drugi zwłaszcza w przypadku nazwisk kobiecych²⁰;
- rozwiązanie wykluczające błąd rozpoznawczy: w sytuacji gdy człon nazwiska ma formę imienia, umieszcza się go automatycznie na drugim miejscu. Celem takiego rozwiązania jest uniknięcie pomyłek²¹.

J. Ignatowicz i M. Nazar wskazują, że drugie rozwiązanie łamie wcześniej przyjętą zasadę, „zgodnie z którą pierwszy człon nazwiska złożonego był zawsze nazwiskiem noszonym przed zawarciem małżeństwa”²². Owo rozwiązanie zostało przyjęte przez ustawodawcę. Daje ono pełną swobodę nupturientom w kwestii kształtowania złożonego nazwiska. „Założeniem było to, aby o zmianie nazwiska decydowała wyłącznie wola osoby zainteresowanej”²³.

Należy dodać, że małżonkowie nie mają pełnej swobody w kształtowaniu przyszłego nazwiska. Nie mogą oni bowiem przyjąć nazwiska, które nie jest rodowym żadnego z nich. Ustawodawca wykluczył również możliwość wymiany nazwisk. Sytuacji w których np. żona przyjmuje nazwisko męża, a mąż żony, albo gdy jeden z nupturientów przyjmuje nazwisko partnera a drugi nazwiska powstałe z połączenia ich dotychczasowych nazwisk.

Nazwisko a ustanie małżeństwa, rozwód, separacja

Rozważania w tym zakresie rozpocznę od sytuacji relatywnie prostych. Po pierwsze jeżeli dochodzi do ustania małżeństwa w wyniku śmierci, czy uznania za zmarłego, żyjący małżonek pozostaje przy nazwisku, które nosił podczas trwania związku małżeńskiego.

Gdy małżeństwo zostaje unieważnione, małżonkowie wracają do nazwisk rodowych. Odbywa się to z mocy prawa, bez konieczności składania oświadczeń przez strony. Zmiana ma charakter obligatoryjny nie można się jej przeciwstawić. Inaczej kształtuje się stosunki nupturientów, którzy posiadają prawomocny wyrok sądu stwierdzający nieistnienie małżeństwa. Nie można mówić o powrocie do nazwisk sprzed małżeństwa ponieważ taki związek w świetle prawa w ogóle nie został zawarty. Oznacza to, że osoby przestają korzystać ze zmienionych nazwisk, bowiem nie nabyli umocowania do ich noszenia.

Sytuacja komplikuje się w momencie rozwodu. Przepisy KRO przewidują możliwość zrezygnowania z obecnego nazwiska i powrót do noszonego przed zawarciem związku małżeńskiego. Najistotniejszą kwestią jest zachowanie wyznaczonego terminu, w tym wypadku chodzi o 3 miesiące od uprawomocnienia się orzeczenia o rozwodzie. Małżonek, chcąc powrócić do poprzedniego nazwiska powinien złożyć oświadczenie. Powinno być ono w formie pisemnej. Skierowane do kierownikiem urzędu stanu cywilnego właściwego ze względu na miejsce stałego pobytu wnioskodawcy, a w przypadku braku takiego miejsca kierownik U.S.C. właściwy ze względu na ostatnie miejsce stałego pobytu. Żaden inny organ nie posiada kompetencji do przyjęcia takiego oświadczenia. Niedopuszczalne jest występowanie do sądu z żądaniem, aby w wyroku rozwodowym orzekł o zmianie nazwiska.

W tym miejscu należy zasygnalizować, że „były mąż nie może domagać się odebrania swojej byłej żonie prawa do nazwiska nabytego przez małżeństwo, jako że KRO takiej możliwości nie przewiduje”²⁴.

Niewątpliwie rozwiązanie przewidujące odebranie byłemu małżonkowi nazwiska możemy uznać za radykalne, ponieważ powoduje ostateczne i trwałe zerwanie wszelkich stosunków między małżonkami. W pewnych okolicznościach preferuje się rozwiązania bardziej liberalne. Jak podkreśla K. Konieczny żona, która przez wiele lat

¹⁹ J. Litwin, *Nazwisko złożone żony w praktyce polskiej 1946-1963*, nr 10-11, s. 47.

²⁰ J. Miodek, *Odpowiednie dać rzeczy słowo. Szkice o współczesnej polszczyźnie*, Wrocław 1987, s. 175.

²¹ K. Nitsch, *Jeszcze o formach nazwisk kobiet. Język polski*, 1952, s. 41-42.

²² J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2013, s. 136.

²³ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, wyd. 4, s. 216.

²⁴ Stanowisko takie zajął SN w postanowieniu z 02.02.1978 sygn. akt. IV CZ 11/78 (LexPolonica nr 321705).

nosiła nazwisko męża może nie chcieć zmian. Do głównych powodów można zaliczyć ochronę małoletnich dzieci, które zazwyczaj noszą nazwisko ojca. Innym czynnikiem może być zbudowanie przez żonę tzn. „dobrego imienia” jest ona kojarzona z danym nazwiskiem, rozpoznawalna w dziedzinach literatury czy nauki²⁵.

Osobom pozostającym w separacji nie przysługuje przewidziana w art. 59 KRO możliwość powrotu do poprzedniego nazwiska. Przemawia za tym głównie niepewność ich dalszego losu. Przymuszczenie celem takiego rozwiązania było utrzymanie pewnej stagnacji do czasu ostatecznego rozstrzygnięcia.

Po przekroczeniu trzymiesięcznego terminu zmiana w tym trybie art. 59 KRO będzie nie możliwa, to samo dotyczy małżonków pozostających w separacji. W obu wypadkach zmiana może nastąpić jedynie na podstawie art. 4 ust. 1 ustawy o zmianie imienia i nazwiska. Zmiana może być dokonana wyłącznie z „ważnych powodów”. Ustawodawca nie definiuje jednak ważnych powodów. Możemy przypuszczać, że dotyczy to zdarzeń o różnym charakterze. W ustawie podano katalog najczęściej występujących powodów. Zaliczamy do nich sytuację w których zmieniamy nazwisko:

- na nazwiskom które nie ośmiesza albo nielicujące z godnością człowieka;
- na nazwisko używane;
- na nazwisko, które zostało bezprawnie zmienione;
- na nazwisko noszone zgodnie z przepisami prawa państwa, którego obywatelstwo również się posiada²⁶.

Wnioski

W społecznym przeświadczeniu jeszcze do niedawna dominował pogląd dotyczący konieczności przyjmowania przez żonę nazwiska męża, aktualnie obecnie można zauważyć, że ulega to stopniowej zmianie. Kobiety nie odczuwają już presji zarówno ze strony otoczenia jak i przyszłego męża. Ustawodawca zagwarantował obojgu małżonkom równe prawo jeśli chodzi o wybór nazwiska. Zatem nazwisko, które będą nosili jest wynikiem ich suwerennej decyzji. Brak jakiegokolwiek decyzji nie wywołuje skutków na ich dotychczasowe nazwiska. Liczne zasady określone przez teoretyków lub wynikające z zasad poprawności językowej są dla małżonków pewnym wyznacznikiem, którym powinni się kierować wybierając nazwisko. Pozwalają obu stronom związku małżeńskiego na dowolność w kształtowaniu nazwisk.

Podsumowując małżonkowie podczas zawierania małżeństwa składają oświadczenia. Mogą tego dokonać bezpośrednio przy zawieraniu związku małżeńskiego lub zaraz po zawarciu. Jeżeli małżeństwo świeckie ma być zawarte przed duchownym, nupturienti zobowiązani są do złożenia stosownego oświadczenia zanim kierownik u.s.c sporządzi zaświadczenie o braku przeszkód do zawarcia małżeństwa. Nie złożenie oświadczenia skutkuje pozostaniem przy dotychczasowym nazwisku przez każdego z małżonków.

THE NAME OF THE SPOUSES. PRACTICAL ISSUES

In the first place I would like to explain that the name is integrally and inseparably linked with every human being. It constitutes person identifier in official (administrative) and in also social area. In the second place I'm presenting definition of this word in the literature – including Polish dictionary. I'm signaling the lack of clarify this term in Polish legal order. For the purposes of my thesis I'm using definition which was established by A. Banach. Then I'm determining this term according to legal procedures which regulates this issue.

Every human being can change his name in administrative and legal procedures. In my thesis I'm presenting specifically change of the name related to marriage. Therefore, the legislator provided several possibilities. In my thesis I'm analyzing conditions concerning form, time and content of the declaration. I'm also presenting possibilities of the future name formulation. I'm also emphasizing that spouses do not have full freedom in this issue.

In my thesis I'm also raising the issue of the name in the moment of the termination of marriage, separation or divorce.

²⁵ K. Konieczny, *Nazwisko małżonków*, "Przegląd Sądowy" 5 (2003), s. 73.

²⁶ Ustawa o zmianie imienia i nazwiska z dn. 17 października 2008, (Dz. U. z 2014 r. poz. 1741 ze zm).